

DEDE KORKUT

Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research
Cilt/Volume 8, Sayı/Issue 20 (Aralık/December 2019), s. 67-83.
DOI: <http://dx.doi.org/10.25068/dedekorkut303>
ISSN: 2147-5490, Mainz-Almanya

Özgün Makale/ Original Article

Geliş Tarihi: 09.10.2019
Kabul Tarihi: 19.11.2019

Anatomopolitika ve Biyoiktidar Kıskaçında Maarifname'nin Söylemi

*Discourse Of The Maarifname In The Grip Of Anatomopolitics And
Biopower*

İnan GÜMÜŞ*

Öz

15. yüzyılın önde gelen devlet adamı ve yazarlarından olan Sinan Paşa, sanatlı nesir dilinin kurucusu olması özelliğiyle tanınır. Bu bağlamda öne çıkan ve daha çok bilinen eseri Tazarrunname'dir. Sinan Paşa'nın Tazarrunname dışında Maarifname ve Tezkiretü'l-Evliya adlı iki eseri daha vardır. Bunlar içerisinde Maarifname, konu çeşitliliği ve birçok bilgiyi barındırması bakımından ayrı bir öneme sahiptir. Genel ahlak kitapları içerisinde değerlendirilebilecek olan eseri, toplumsal ve siyasal alana yönelik belirlemeleri dolayısıyla Türk siyasi düşüncesinin gelişim çizgisinde ele almak mümkündür. Bu çalışmada eserin siyasi yönü, Fransız düşünür Michel Foucault'nun iktidar alanına yönelik ortaya koyduğu anatomopolitika ve biyoiktidar kavramsallaştırmalarının ışığında değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda Foucault'nun 17. yüzyıl sonrası Batı toplumlarını merkeze alarak sistemleştirdiği bu iktidar biçimlerinin, Maarifname özelinde Türk kültüründeki yansıma alanını belirlemek amaçlanmaktadır. Burada anatomopolitika kavramıyla, iktidarın baskıcı ve disipline edici yönü; biyoiktidar kavramıyla ise düzenleyici yönü kastedilmektedir. İktidarın insan bedeni üzerinden gerçekleştirmeye çalıştığı bir tabiiyeti içeren bu kavramsallaştırmaların Maarifname'deki görünüşleri; Foucault'nun belirlemeleriyle olan benzeşimleri, ayrımları, uyuşmaları ya da çatışmaları çerçevesinde ele alınmıştır. Dönem ve kültür bakımından Foucault'nun inceleme alanıyla farklı bir dairede yer alan Maarifname'nin söyleminden yansıyan ve insan bedeninin siyasetini oluşturan disipline etme, öldürme, ölüme bırakma, yaşatma, cinsellik gibi birtakım olgular özne ve iktidar ilişkileri bakımından incelenmiştir.

Anahtar Sözcükler: anatomopolitika, biyoiktidar, Maarifname, siyasi düşünce, söylem çözümlemesi.

* Dr., Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Uluborlu Selahattin Karasoy Meslek Yüksekokulu, Isparta-Türkiye.
Elmek: inangumus@isparta.edu.tr
ORCID: 0000-0002-6124-8881

Abstract

Sinan Pasha, one of the leading statesmen and writers of the 15th century, is known for being the founder of the artistic prose language. Tazarrurname is his most well-known work in this context. Besides Tazarrurname, Sinan Pasha has two other works, Maarifname and Tezkiretü'l-Evliya. Among these, Maarifname has a special importance in terms of diversity of subjects and including a lot of information. It is possible to consider the work which can be evaluated in the general moral books in line with the development of Turkish political thought due to its determination in the social and political field. In this study, the political aspect of the work is tried to be evaluated in the light of the conceptions of anatomopolitics and biopower introduced by the French thinker Michel Foucault. In this context, it is aimed to determine the reflection area of these forms of power, specific to Maarifname in Turkish culture which Foucault systematized after the 17th century, by centralizing Western societies in Turkish culture. Here, oppressive and disciplining aspect of power is intended with the concept of anatomopolitics; as to the term biopower, the regulatory aspect is intended. The appearances of these conceptualizations in the Maarifname, which include a nationality that power is trying to realize through the human body; have been discussed within the frame of analogies, distinctions, harmony and conflicts that occur with Foucault's determinations. Reflected from the discourse of Maarifname, which is located in a different circle with Foucault's field of study in terms of period and culture, a number of phenomena such as discipline, killing, letting go to death, survival, sexuality, which form the politics of the human body, were examined in terms of subject and power relations.

Keywords: Anatomopolitics, biopower, Maarifname, political thought, discourse analysis.

Giriş

Sinan Paşa (1440-1486), 15. yüzyılın önde gelen devlet adamı ve yazarlarından biridir. Sanatlı nesrin öncülerinden olan Sinan Paşa, İstanbul kadısı Hızır Bey'in oğludur. Babasının görev yeri olan Bursa'da doğmuş ve ilk tahsilini babasından almıştır. İstanbul'a geldikten sonra anne tarafından dedesi Molla Yegân'ın bilim çevresinde bulunmuştur. Burada dedesinin meclislerine devam eden Molla Hüsrev, Molla Gürânî, Şemseddin Fenârî, Molla Kırımî gibi ünlü âlimlerden dersler almıştır. Fatih Sultan Mehmed döneminde çeşitli medreselerde müderrislik yaptıktan sonra veziriazamlığa kadar yükselmiştir. Kısa sürede veziriazamlıktan azledilen Sinan Paşa, bir süre hapis yatmış ve II. Bayezid döneminde tekrar vezirliğe getirilerek Edirne'ye müderris olarak gönderilmiştir. Eserlerini de önemli ölçüde bu dönemde oluşturmuştur (Ertaylan, 1961: 3-6; Banarlı, 1971: 490; Akar, 2005: 284). Sinan Paşa'nın vezaretten kendi isteği ile çekildiği doğrultusunda görüşler de bulunmaktadır. Latifi tarafından da dile getirilen bu görüşe Mertol Tulum karşı çıkmakta ve Sinan Paşa'nın padişah tarafından azledildiği görüşünü savunmaktadır. Bu duruma delil olarak da Maarifname'de sultanla ilgili kısımlarda (zemm-i hizmeti's-sultan, men'ü'z-zulm ve nasihat-i selatin vb. bölümlerde) geçen sert ifadelerini göstermektedir (2001: 4).

Sinan Paşa'yı kuşkusuz Türk dili ve edebiyatı tarihi içerisindeki yeriyle ve Türk kültürüne yaptığı katkılarıyla anmak gerekir. Edebiyat tarihi açısından nesir üslubunun kurucusu sayılan Sinan Paşa, Türk dili tarihi açısından ise *Başlangıç Devri Osmanlı Türkçesi* (Özkan, 2000: 42-43) ya da *(Klasik) Osmanlı Türkçesine Geçiş Dönemi* (Akar, 2005: 283-284; Korkmaz, 2013: 110) olarak adlandırılan dönemin önemli yazarlarından biridir. Eserlerinde her ne kadar Arapça ve Farsça öğelere yer verse de Sinan Paşa'nın kullanmış olduğu Türkçeyi ağır ve anlaşılmaz olarak değerlendirmek doğru olmaz. Özellikle Maarifname adlı eseri, Tazarrurname'ye göre daha sadedir. Maarifname'de Türkçe ifadelerin ön planda olduğu ve yabancı sözcüklerden oluşan uzun tamlamalara çok fazla yer verilmediği görülmektedir.

15. yüzyılın ikinci yarısında Türk nesir dili Sinan Paşa ile birlikte edebî bir form yakalamıştır. Bu durum 16. yüzyıldan itibaren değişmiş, daha süslü ve ağır bir dil kullanımı kendisini göstermeye başlamıştır (Korkmaz, 2013: 114). Sinan Paşa'nın oluşturduğu bu sanatlı nesir üslubu, 17. yüzyılda Veysî ve Nergisî gibi yazarların elinde ifrat noktasına ulaşmış (Horata, 2009: 24) ve yazı dili anlaşılmasız bir hâl almıştır. Aslında Sinan Paşa, Türkçe ifadelerle ve Türkçe tümce yapısıyla da sanatlı bir dilin oluşturulabileceğini ortaya koymuştu. Türkçe sonraki nasirlerin, özellikle saray çevresinde yer edinen / edinmeye çalışan yazarların elinde anlaşılmasız bir yapıya bürünmüştür. İşte tüm bu nedenlerle Sinan Paşa'nın eserleri hem içerik olarak hem de dil kullanımı bakımından bugün dahi önemini korumaktadır.

Sinan Paşa'nın Tazarruname, Maarifname ve Tezikeretü'l-Evliya adlarında üç Türkçe eseri vardır. Bir yakarış kitabı olan ve sanatlı nesir üslubunun tam anlamıyla ortaya çıktığı Tazarruname ve Feridüddin Attar'ın tezkiresinin özgün bir çevirisi (Tulum, 2001: 21) konumundaki Tezkiretü'l-Evliya adlı eserlerinin yanında birçok konuda bilgi barındıran ve ansiklopedik niteliğe sahip olan Maarifname adlı eserinin ayrı bir yeri olduğu belirtilebilir. Her ne kadar Sinan Paşa'nın en önemli eseri olarak Tazarruname gösterilse de Maarifname de içerik bakımından ve Türk kültür tarihine sunduğu katkı bakımından yadsınamaz bir öneme sahiptir.

Sinan Paşa, eserine bir ad vermemiş, kitabın yazılış sebebinin anlatıldığı bölümde geçen "ne olur ki birkaç gün dahi inâyet-i Hakk'a i'timâd edip sa'y ü himmet edem; ahlâk bâbında, nasihat-nâme sûretinde bir kitaba dahi azîmet edem (...)" (Tulum, 2013: 64) tümcelerinden *ahlak konusunda* ve *nasihatname* suretinde bir kitap yazdığını dile getirmiştir. Dolayısıyla eser de yukarıdaki ifadelerle ve içeriğine bağlı olarak çeşitli kaynaklarda ve kataloglarda *Nasihatnâme*, *Maârif*, *Ahlâknâme*, *Risâle-i Ahlâk* (Banarlı, 1971: 494), *Ma'ârif-i Sinan Paşa*, *Hâze'l-Kitâb Ma'ârif-nâme-i Sinan Paşa*, *Tehzîbü'l-Ahlak* (Tulum, 2001: 20) gibi adlarla anılmıştır.

Maarifname'de birçok konu yer almaktadır. Bu konulardan biri de siyasettir. Hatta siyasetle ilgili başlıklar bir araya getirildiğinde eserin bir siyasetname görünümüne kavuştuğunu belirtmek yanlış olmaz. Zemmü Hizmetü's-Sultân (Sultana Hizmet Etmek Kötülenmesi), Zemmü'l-Melikî'z-Zâlim (Haksızlık Eden Yöneticileri Kötüleme), Nasihat-i Selâtîn (Sultanlara Öğüt), Men'u'z-Zulm ve Tahsîru'l-Adl (Zulme Yol Vermeme ve Adaletle Özendirme), Medhu's-Sehâ fî's-Selâtîn (Sultanlarda Cömertliğe Övgü), İşâret-i Şemme-i Saltanat-ı Hudâ-yı Selâtîn (Allah Teâlâ'nın Saltanatına Birkaç Sözle İşâret), Et-Tenfîru mine'l-Katl bi-Kaderi mâ-Yümkin (Can Almadan Mümkün Oldukça Kaçındırma), İşâretü Hakîkati ilâ Âdâbî's-Selâtîn (Sultanların Tutum ve Davranışlarının İç Yüzüne İşâret), İşâret-i Riâyet-i Cünd (Askeri Görüp Gözetme Üzerine), İşâret-i Ahlâk-ı Vüzerâ (Vezirlerin Ahlakı Üzerine), Zemmü Vezîrî'l-Müfsid (Ortalık Karıştırıcı Veziri Kötüleme), Zemmü Süâtî's-Selâtîn (Sultanların Kovcularını Kötüleme) gibi bölümler (Tulum, 2013: XII-XV) bir siyasetname oluşturacak hacme sahiptir. Bu noktada Maarifname'yi, siyasetname türünü de içeren bir eser olarak değerlendirmek gerekmektedir.

Agâh Sırrı Levend'in belirlemesine göre genel ahlak kitapları; siyasetnameler, nasihatnameler, mevize yollu eserler, ahlaki güzel sözler, fütüvvetnameler, Kabusname çevirileri, Kelile ve Dimne çevirileri vb. alt başlıklardan meydana gelmektedir. Siyasetnameler de genel ahlak kitaplarından olmakla birlikte zamanla ayrı bir tür olarak gelişmiştir (2015: 122). Maarifname, tam da bu belirlemeye uygun bir görünüm arz

etmektedir. Bu bağlamda eseri genel ahlak kitabı ve içerisinde çeşitli öğütlerin ve özlü sözlerin bulunduğu ansiklopedik bir eser olarak değerlendirmek mümkündür. Genellikle dini-tasavvufi öğütlerin yer aldığı eserin önemli bir bölümünü de toplumsal ve siyasal alana yönelik belirlemeler oluşturmaktadır. Bu yönüyle eseri, Türk siyasi düşüncesinin bir halkasını oluşturması bakımından da ele alabiliriz. Bilindiği gibi Türk kültüründe Yusuf Has Hacib'in Kutadgu Bilig'iyle başlayan siyasetname geleneği, Batı Türkçesinin başlangıç döneminde Şeyhoğlu Mustafa tarafından kaleme alınan Kenzü'l-Kübera ve Mehekkü'l-Ulema adlı siyasetnameyle devam etmiştir. Doğrudan bir siyasetname olmamakla birlikte Tursun Bey'in Tarih-i Ebu'l-Feth'inin girişinde bulunan sultanlarla ilgili kuramsal bilgiler ve Sinan Paşa'nın ansiklopedik nitelikli bir ahlak ve nasihat kitabı olan Maarifname'sindeki yöneticilerle ilgili bölümler ve adalet temasının işlendiği kısımlar da siyasi düşünce bakımından önemli görülmektedir. Sinan Paşa, toplum ve siyaset alanına giren belirlemelerinde elbette ilim ve devlet adamı kişiliğinin verdiği deneyimlerden yararlanmıştı. Bunun yanında onun aklı sürekli ön planda tutan mizacı, bu bölümlerde etkisini hissettirmektedir. Özellikle devlet yönetiminde yöneticilere düşen görevler ve yöneticilerde aranan özellikler sıralanırken ve adaletle ilgili belirlemeler yapılırken oldukça keskin ifadelere başvurulduğu göze çarpar. Bu durumun oluşmasında, gençlik döneminde felsefeye eğilim gösteren Sinan Paşa'nın, şüpheciliği hayatının merkezine yerleştirmesinin (Tulum, 2001: 7; Ertaylan, 1961: 7) ve her ne kadar olgunluk döneminde tasavvufa yönelse de akla birinci derecede yer vermesinin (Tulum, 2001: 7) geniş yer tuttuğu ileri sürülebilir. Fuad Köprülü tarafından *ahlâk-ı sūfiyâneye ait* bir eser (2009: 383) olarak nitelendirilen Maarifname'de Sinan Paşa'nın aklı ön planda tutan yaklaşımının izlerini bulmak mümkündür.

Genellikle Tazarruname ile karıştırılan Maarifname üzerine içerik bakımından yeterli çalışmaların yapılmadığı göze çarpmaktadır. Bu durumun oluşmasına, Sinan Paşa'nın Tazarruname adlı eseriyle üne kavuşması ve dolayısıyla öteki eserlerinin ikinci plana atılması neden olmuştur denebilir. İsmail Hikmet Ertaylan'ın, eserin tıpkıbasımını yapması, Mertol Tulum'un ise asıl metinle birlikte günümüz Türkçesine aktarması esere belirli bir ilginin oluşmasını sağlamıştır. Özellikle eser üzerinde Türk nesir dilinin gelişimi bağlamında çalışmalar yapılmış, Tazarruname ile Maarifname'nin üslubu karşılaştırılmıştır. Bu çalışmada ise eserin siyaset alanına yönelik içeriği merkeze alınarak iktidar felsefesinin verileri ışığında eserdeki biyoiktidar kurgusuna dayalı işlemler ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır. Bu bağlamda öncelikle Fransız düşünce tarihçisi Michel Foucault'nun görüşleri çerçevesinde biyoiktidar kavramsallaştırması ve bu kavramsallaştırmanın soykütüksel seyri hakkında bilgi verilerek incelemenin yöntemi somutlaştırılmaya çalışılacaktır.

1. Yöntem

1.1. Biyoiktidarın Soykütüğü ya da Anatomopolitikadan Biyoiktidara

Foucault iktidar kavramına yönelik belirlemelerinde her ne kadar bir kuram oluşturma niyetinin olmadığını belirtse de onun iktidar anlayışının belirli bir soykütüksel çizgiye sahip olduğu ifade edilebilir. Bu bağlamda baskıcı iktidar anlayışından üretken iktidara doğru giden bir yapı göze çarpar. Elbette bu yapının oluşumu birden gerçekleşmiş değildir. Özellikle *arşiv* olarak değerlendirilen tarihsel malzemelerin incelenmesi sonucunda saptanan birtakım iktidar / yönetim anlayışındaki değişiklikler, Foucault'nun iktidara yönelik analizlerinde de değişimler yaşanmasına olanak tanımıştır.

Foucault, bütün bir Orta Çağ'ı adalet devleti çerçevesinde değerlendirdikten sonra 15. ve 16. yüzyıllarda idari devlet anlayışının egemen olduğunu ve sonunda yönetim devleti olarak adlandırılan ve yönetsellik ilkelerince belirlenen dönemin başladığını savunur (2011: 282). Bu dönüşüm aynı zamanda iktidarın, insan bedenine olan bakışındaki değişimin de bir tarihçesini vermektedir. İktidar mekanizmasının insan bedeni üzerindeki tasarrufu; baskılama, öldürme, ölmeye bırakma, yaşatma gibi birtakım pratikler çerçevesinde değerlendirilmektedir. Bu pratikler de ana hatlarıyla anatomopolitika ve biyoiktidar (biyopolitika) olarak kavramsallaştırılmaktadır.

İnsan bedeni üzerinden iktidar sağlamanın öncülü olarak değerlendirilebilecek anatomopolitika, Foucault'nun *Hapishane'nin Doğuşu* adlı kitabında öne çıkarılan iktidar pratiğidir. Burada normalleştirmenin, bireyin bedeni üzerinden disipline edici bir iktidar teknikleriyle gerçekleştirildiğini (Koloş, 2015: 268-273) savunan Foucault, bireyi tekil olarak ele alır ve anatomopolitikayı bireyin bedeni üzerinde dönüşüm sağlamayı amaçlayan disiplinli iktidar mekaniğinin en genel adı (Özmkas, 2019: 125) olarak değerlendirir. Bu iktidar pratiğinin ana çerçevesini ise şöyle çizer:

“Kutuplardan biri ve anlaşıldığına göre ilk oluşanı, bir makine olarak ele alınan bedeni merkez almıştır: Bu bedenin terbiyesi, yeteneklerinin artırılması, güçlerinin ortaya çıkarılması, yararlılığıyla itaatkârlığının koşut gelişmesi, etkili ve ekonomik denetim sistemleriyle bütünleşmesi, bütün bunlar *disiplinleri* şekillendiren iktidar yöntemleriyle sağlanmıştır: insan bedeninin *anatomo-politikası*.” (Foucault, 2007: 102).

Anatomopolitikadan sonra Foucault'nun insan bedeni üzerinden iktidar belirlemede ikinci aşamayı biyoiktidar¹ oluşturmaktadır. *Cinselliğin Tarihi* adlı eserinde kavramsal çerçevesi çizilen biyoiktidar, Foucault'nun takip eden eserlerinde ve Collège de France'ta verdiği derslerde iyiden iyiye işlenme olanağı bulur. Foucault, biyoiktidarın temelini 18. yüzyılda atıldığını ve bu yüzyıldan sonra insan türünün biyopolitiği olarak adlandıracağı bir şeyin ortaya çıktığını (2015: 248) belirtir ve biyopolitikayı şöyle açıklar:

“Biraz daha geç, yani XVIII. yüzyıl ortasında oluşan ikinci kutup, tür-bedeni, canlı varlığın mekaniğinin etkisinde olan ve biyolojik süreçlerin dayanağını oluşturan bedeni merkez almıştır: Bollaşma, doğum ve ölüm oranları, sağlık düzeyi, yaşam süresi ve bunları etkileyebilecek tüm koşullar önem kazanmıştır; bunların sorumluluğunun yüklenilmesi bir dizi müdahale ve *düzenleyici denetim* yoluyla gerçekleşir: İşte bu da nüfusun *biyo-politikasıdır*. Beden disiplinleri ve nüfus düzenlemeleri, yaşam üzerindeki iktidarın çevrelerinde örgütlendiği iki kutbu oluşturur.” (2007: 102-103).

Foucault, anatomopolitika anlayışından biyoiktidar anlayışına geçişle birlikte iktidarı; baskıcı, kapatıcı, dışlayıcı ve olumsuz niteliklerini bir kenara bırakarak üretken bir yapı içerisinde değerlendirme sürecine girer (Özmkas, 2014: 59). Anatomopolitikada olduğu gibi, biyoiktidarda da öne çıkan temel amaç, normalleştirmedir. İki iktidar pratiğinin amacı aynı olsa da uygulanan yöntemler birbirinden farklıdır. Bu farklılık anatomopolitika ile biyoiktidarın birbirine taban

¹ Foucault, biyopolitika kavramına ilk kez 1974 yılında Rio de Janeiro Devlet Üniversitesinde halk sağlığı üzerine verdiği üç konuşmadan ikincisi olan *Toplumsal Tıbbın Doğuşu* (Diğer konuşmalar: Tıbbın Krizi ya da Karşı-tıbbın Krizi, Hastanenin Modern Teknolojiyle Birleşmesi) başlıklı konuşmasında yer verir (Özmkas, 2019: 119) ve sonraki çalışmalarında biyopolitika ve biyoiktidar kavramlarını çoğu kez aynı anlamda kullanır (Lemke, 2016a: 55).

tabana karşıt olduğu ya da birbirlerinden kesin ve keskin sınırlarla ayrıldığı anlamını taşımamaktadır. Foucault, biyoiktidarın “disiplinci tekniği dışlamayan, ama onu içine alan, onu kısmen değiştiren ve özellikle, bir biçimde onun içine yerleşerek onu kullanacak olan bir iktidar teknolojisi” (2015: 248) olduğunu belirtir.

Düzenleyici iktidar olarak kavramsallaştırılan bu yeni iktidar tekniği, doğrudan insan bedeniyle ilgilenen disiplinden farklı olarak insanların yaşamlarını merkeze almaktadır. Bu noktada insan, bedensel bir varlık olmaktan çok *yaşayan insan, canlı varlık insan*, hatta *tür olarak insan* biçiminde tarif edilmektedir (Foucault, 2015: 248). Gözetleme, eğitime, kullanılma ve cezalandırma gibi yollarla insanların çokluğunu yönetmeye çalışan disiplinden farklı olarak bu yeni teknoloji, insanlarla bedensel bir varlık oldukları için değil, “yaşama özgü ve doğum, ölüm, üretim, hastalık vesaire gibi süreçler olan toplu süreçlerden etkilenen, global bir kitle” (Foucault, 2015: 248) oluşturduğu için ilgilenir. Bu noktada biyoiktidarda; disipline etmenin yerini düzenleme, öldürmenin yerini yaşatma ve ölüme bırakma teknikleri almaktadır. Biyoiktidar, tek tek bireylerden hareketle toplumsal / kitlesel olanın peşinden gitmektedir. İnsanın yaşaması / yaşatılması üzerine kurulu bir anlayıştan yola çıkan biyoiktidarda asıl amaçlanan, toplumsal olmandır. Bu noktada biyoiktidarın, insan bedeninin disipliniyle ilgilenen ve bir bütün olarak toplumsal bünyenin sağlığına hitap eden (Bernauer, 2005: 222) olmak üzere iki boyutunun olduğu belirtilebilir.

Foucault, iktidar çözümlerinde 18. yüzyıl sonrası için kullandığı yönetimsellik kavramına ve bu kavram çerçevesinde değerlendirdiği biyoiktidar anlayışına birden ulaşmış değildir. Yönetimselliğin “arkaik Hıristiyan pastoral modelinden ve Westphalia Antlaşması'yla Avrupa çapında mükemmelleştirilmiş bir diplomatik-askeri teknikten doğduğunu” (2011: 283) ileri süren Foucault, olayları bir üçgen biçiminde değerlendirme yoluna gider: hükümlerlik-disiplin-yönetim. Bu üçlünün asıl hedefinin nüfus, temel mekanizmasının ise güvenlik aygıtları (2011: 281) olduğu, Foucault tarafından belirtilir. Foucault'nun bu çizgiselliği yakalamasında, daha doğrusu baskıcı iktidardan denge üzerine olan bir yönetim anlayışına geçişinde Yunan-Roma metinlerini ve günah çıkarma pratikleri üzerine yazılı metinleri okumasının (Güvenç Salgırlı ve Yardımcı, 2011: 13) payı büyüktür. Bu noktada bütün bir özne ve iktidar ilişkilerinde olduğu gibi biyoiktidarda da bir soykütük arayışında olan Foucault'nun, kendi çalışma disiplininin de belli bir soykütüksel çizgiye sahip olduğu dile getirilebilir.

Yukarıdaki çerçevesizlendirmeden hareketle Foucault, biyoiktidarı Batılı toplumlar dolayımında ele alır ve biyoiktidarın temel amacının, “modern Batılı toplumların 18. yüzyıldan itibaren, insanın bir insan türü teşkil ettiği yönündeki temel biyolojik olguyu nasıl hesaba katmaya başladıklarını incelemek” (2013: 3) olduğunu bildirir. Burada biyoiktidar fenomeninin, “insan türünün temel biyolojik özelliklerini oluşturan şeylerin bir politikaya, bir politik stratejiye dahil olmalarını sağlayan mekanizmalar” (2013: 3) olarak değerlendirildiği görülür.

Foucault, biyoiktidarı bir iktidar teknolojisi biçiminde yorumlama eğilimindedir. Teknoloji denmesinde, iktidarın bilgiyi pratiğe dökerek insanlar üzerinde bir dizi tasarruflarda bulunması ve birtakım tekniklerle insanların iktidara tabi kılınması anlayışının payı vardır. Biyoiktidar teknolojisi, insanı canlı varlık olarak değerlendirerek nüfusun üzerinde bir “yaşatma iktidarı olan sürekli, çok bilgili bir iktidar” (2015: 248) anlayışına olanak tanımaktadır. İktidar ile bilgi arasındaki bağdaşıklık; “psikoloji, tıp ve

demografi gibi beşeri bilimlerin toplumsal ilgi ve yönetsel manevranın bir nesnesi olarak 'itiraf edilen' beden" (Merquior, 1986: 160) üzerindeki tasarrufuyla açığa çıkar. Batı siyaseti için stratejik değere sahip olan biyoiktidarın, "siyasallaşan tıbbî söylemden de yararlanarak beden üzerinden insanın temel yaşam olanaklarını bilgiye dayalı olarak düzenleme" (Aydemir, 2017: 100) işleviyle hareket ettiği bilinmektedir. Böylelikle biyoiktidarın, bir iktidar teknolojisini de içerdiği ve bireyleri bu doğrultuda tabi kıldığı anlaşılmaktadır.

1.1.1. Yaşam Hakkı Tanıma / Yaşatma Stratejisi ve Yaşam Hakkının Sonlandırılması

Hükümranlığın öldürme ve hayatta bırakma anlayışının tersine biyoiktidarda yaşatmak ve ölüme bırakmaktan ibaret bir ayarlama iktidarı (Foucault, 2015: 248) söz konusudur. Bu ayarlama "aynı zamanda norm toplumu, sağlık toplumu, normleştirme toplumu, tıp toplumu olarak da" (Koloş, 2015: 268) kendisini göstermektedir. Tüm bunlar biyoiktidarın, bütün uğraş alanının "hem bilimsel hem de siyasal bir sorun ya da hem biyolojik hem de bir iktidar sorunu olarak nüfus" (Urhan, 2013: 316) olduğunu imlemektedir. Bireyin yaşaması / yaşatılmasının somut göstergesi ve toplumun bir aradalığı olarak nüfus, biyoiktidarın temel amacıdır.

Foucault, egemen iktidar ile yeni iktidar tekniği arasındaki temel ayrımı, öldürme ve yaşatma üzerinden yapar. Her iki iktidar biçiminde de bireylerin edilgen bir konumda olduğu gözlenmektedir. Bireyin etken gibi görüldüğü yeni iktidar tekniğinde dahi belli sınırlar olduğu ve disiplinci iktidar mekaniğinin izlerinin sürdürüldüğü belirtilebilir. Bir anlamda nesneleşen öznelere ya da çizilen sınırlar içerisinde özgürleşen bireylerin ortaya çıkardığı paradoksal bir yapı söz konusudur. Elbette bu özne ve iktidar ilişkisinde karşılıklı rızanın olduğunu unutmamak gerekir. İktidar ve yönetimi altındaki bireylerin öncelikle *çekişme*yle başlayan ve daha sonra *müzakere*yle sonuçlanan söylemsel süreçleri, Foucault'nun söylem ve iktidar kavramsallaştırmasında sıklıkla karşılaşılan pratiklerdendir. Yaşatma ya da ölüme bırakma pratiğine de bu açıdan yaklaşıldığında biyoiktidarın işleyişi de anlaşılabilir olacaktır. Biyoiktidar kurgusunda yaşam, "iktidar onu kendi istenci uyarınca eğip büktükçe yenilikler getirdiği" (Revel, 2014: 18) bir alan olarak belirir. Buradaki yenilik anlayışı, egemen iktidarın simgelediği eski öldürme gücünün yerini bedenlerin yönetimine bırakması ve yaşamın hesapçı bir biçimde işletilmesi (Foucault, 2007: 103) üzerine kuruludur. İşte yaşamın bu hesapçı işletimi, biyoiktidar adı verilen ve "bedenlerin boyun eğmesini ve nüfusların denetimini sağlamak üzere çeşitli ve çok sayıda tekniğin pıtrak gibi bitmesine" (Foucault, 2007: 103) imkân vermiştir.

Biyoiktidarda ölümün üzerindeki iktidarın yerini yaşamın üzerindeki iktidar, hukuksal özne olarak insanın yerini de canlı varlık olarak insan almıştır (Lemke, 2016b: 196-197). "İşte can almakla sergilenen bir iktidar ile hayatı besleyerek uygulanan bir iktidar arasındaki bu fark, modernlik öncesi ve modernlik arasındaki sınıra işaret ediyordu." (Bernauer, 2005: 222). Bu bağlamda biyoiktidar, "nüfusu temel olarak 'yaşam' içerisinde belirleyici niteliğe sahip olan bir dizi sürece ilişkin bilginin denetlenmesine ve ağırlıklı olarak düzenleyici önlemler alınmasına dayanan müdahale teknikleri" (Özmkas, 2019: 123) olarak belirmektedir.

Biyoiktidarda nüfusun bir arada tutulması, güvenli bir şekilde korunması önem kazanmaktadır. Birbirine sıkı ilişkiler ağıyla bağlı olan nüfus ve güvenliğin doğurduğu sorunsal, biyoiktidarın düzenleyici ve müdahale edici teknikleriyle aşılabilmektedir.

Tüm bu teknikler sonucunda toplumun normalleşme sürecine girmesi beklenir. Ters durumda, düzenin aksamasına ya da normların işletilememesine neden olabilecek durumlarda “ölüm sahnenin düzenleyicisi haline gelir.” (Özmkas, 2014: 69). Burada ölüm, normalleşmeyi ve düzenin işlemlerini sağlayan bir faktör olarak belirir. “Yönetimsellik normlarına uymayan yaşam ‘risk faktörü’ olarak görülür ve ‘güvenlik’in ‘tehlike’ye atılmaması adına ‘yaşam’ hakkı elinden alınır.” (Özmkas, 2014: 69).

Biyoiktidarda yaşama egemenlik gibi dışarıdan müdahale edilmez ve yaşam kısıtlanmaz. Kanun ve güç kullanımı mümkün oldukça en aza indirgenir. Egemenlik siyasetinin merkezinde yer alan ölüm, biyoiktidar kurgusunda da sahneden çekilmez. Yaşam eğer ‘türün’ sürekliliğine tehdit oluşturuyorsa ya iflah edilmeli ya da yok edilmelidir (Çalkıvık, 2011: 24). Bu noktada yaşatma üzerine kurulu biyoiktidarda ölüm cezası, sınırlı ve koşula bağlı olarak uygulama alanı bulur. Foucault'nun genel söylem kavramsallaştırmasına uygun olarak güç kullanımına, baskılamaya, cezalandırmaya ve yok etmeye mümkün oldukça başvurulmaması gerektiği düşüncesi, biyoiktidar bağlamında da işletilmektedir.

1.1.2. Tehlike / Korku Kültürü ve Güvenlik

Toplumun denetim altına alınması, nüfusun canlı tutulması, iktidarın temel yönelimlerindedir. Bu amacın gerçekleştirilmesi adına iktidarın ürettiği tekniklerden biri de *tehlike kültürü*dür. Güvenlik aygıtının bir üretimi olarak tehlike kültürünün çeşitli yönleriyle canlı tutulması toplumu da denetim altına alan bir söylem (Özmkas, 2014: 68) olarak belirmektedir. Bunun yanında “yaşatmayı kendine düstur edinen, biyolojik özelliklere indirgenerek kodlanan ‘yaşam’ı tehdit eden tehlikelere karşı korkuyu siyasalın kurucu duygusu yapan modern biyopolitika, bu nedenle özünde bir güvenlik siyasetidir.” (Çalkıvık, 2011: 24). Böylelikle tehlike ve korku, biyoiktidarın yaşatma merkezli siyasetinin temelini oluşturan güvenlik kültürünün yaslandığı ve birbirine eklemlenen ögeler olarak anlam kazanmaktadır. Tehlike ve beraberinde korku kültürünün sürekli canlı tutulması ve buna bağlı olarak geliştirilen bir güvenlik siyaseti, genelde iktidar mekanizmasının, özelde ise biyoiktidarın paradoksal yapısını yansıtmaktadır.

Kavramsal çerçevesini çizmeye çalıştığımız iktidar kurgusuyla (disiplinci iktidar-düzenleyici iktidar; anatomopolitika-biyoiktidar), birebir aynı olmamakla birlikte, Türk kültür evreninin yazılı ürünlerinde de karşılaşılabilmektedir. Özellikle adalet çerçevesinde ve Tanrı korkusu nedeniyle bireylerin yaşatılması ya da olabildiğince yaşam hakkının elinden alınmaması anlayışı hâkim olabilmektedir. Özne ve iktidar ilişkileri açısından önemli görülen bu beden siyasetinin, Osmanlı Türkçesinin kuruluş dönemi eserlerinden olan ve içeriğinde birçok bilgiyi barındırmasıyla ansiklopedik bir nitelik taşıyan Maarifname'deki işletim biçimi, hem Türk yönetim / siyaset sanatı ve iktidar anlayışını hem de bu anlayışın Batı toplumlarıyla olan farkını ortaya koyması bakımından önemlidir. Batı toplumları merkeze alınarak oluşturulan biyoiktidar kurgusunun, Türk kültüründeki görünümünü (uyuşan, benzerlik gösteren ya da ayrışan / çelişen yönlerini) belirlemek, söylem ve iktidar çalışmalarına da katkı sunabilecektir.

2. Bulgular

Yukarıda Foucault'nun görüşleri merkezde olmak üzere iktidar felsefesinin verileri ışığında insan yaşamına odaklanan beden üzerinden siyasetin ana çizgileri

belirlenmeye çalışıldı. Bu bölümden itibaren ise Maarifname'deki iktidar kurgusunun nitelikleri biyoiktidara giden bir yapıda çözümlenme çabası içerisinde olunacaktır.

Maarifname'de öncelikli olarak karşımıza çıkan iktidar pratiği, zulme ve haksızlığa başvurmanın gerekliliğidir. Yöneticilerin zulüm ve haksızlığa başvurmaları hâlinde, bir iktidardan söz edilemeyeceği düşüncesi keskin bir biçimde dile getirilmiştir. Bu dile getiriş dinsel bir söylemle desteklenmiş ve böylelikle yönetimden / iktidardan ne anlaşılması gerektiği vurgulanmaya çalışılmıştır²:

“i'tibâr şu vâlîye ki gâşim [haksızlık eden] ola;
eğerçi Âl-i Hâşim ola.
Melik ki milketinde [yönettiği ülkede] zâlim ola;
Ona benzer bir fâsık [sapkın] âlim ola.” (s. 498-499).

Hz. Muhammed'in mensup olduğu Haşimoğulları sülalesinden (Sarıçam ve Öz, 1997: 403) olsa dahi haksızlık eden yöneticinin itibarının olmayacağı, bir başka deyişle zulmün olduğu yerde iktidardan söz edilemeyeceği düşüncesi Maarifname'de yansıma alanı bulmuştur. Aynı zamanda zalim olan bir hükümdarın da sapkınlıkla vasıflandırılması, konunun daha çarpıcı hâle getirilmesine olanak tanımıştır. Ayrıca iktidar sahiplerinin zulme başvurmaları durumunda iktidarlarını kaybedecekleri ya da iktidar mekanizmasının işlevsizleşeceği, “Zulm ile şahlık dahi olmaz, / ve eğer olursa dahi çok durmaz.” (s. 498-499) ifadelerinde kendisini göstermektedir. Foucault'nun iktidar kavramsallaştırmasında karşılaşılan; iktidarın zor kullanma, baskılama, kapatma gibi tekniklerden arındırılması gerektiği düşüncesi, Maarifname'de de kuramsal yönüyle işletim alanı bulmuştur.

Maarifname'de iktidara yönelik belirlemelerde, bu dünyanın geçiciliği düşüncesinin de egemen olduğunu belirtmek gerekir. Bir hükümdarın elinde bulundurduğu ya da elde etmek istediği iktidar olanakları; sınırsız bir kullanıma sahip olmadığı için ve iktidar sahibi de olsa her insanın bu dünyada yapıp ettiklerinden öteki dünyada sorumlu olacağı inanisinden dolayı bir hırs ögesi olarak görülmemiş ve üstelik değersizleştirilmiştir. Böylelikle Tanrı'nın buyrukları doğrultusunda adalet ilkesine bağlı kalınarak bu dünyaya yönelik bir iktidar kurma arayışının yanında öteki dünya düşüncesi bağlamında Tanrı'nın rızasını kazanma arzusuyla da hareket edilmesi gerektiği görülür. Konuya ilkesel olarak bakıldığında iktidarın / yönetimin hükümdara Tanrı tarafından verildiği ve bu yetkilerin sınırsız olmadığı ve gerektiği durumlarda verilen bu payelerin geri alınacağı inansı, iktidarın keyfî hareket etmesini önleyici bir öge olarak konumlanmaktadır. Burada yine dinsel göndermelerle, iktidarın sınırsız olmadığı ve keyfî uygulamaların olmaması gerektiği düşüncesini yerleştirmek, bunun yanında güçlü bir iktidar kurgusu oluşturmak amacı güdüldüğü anlaşılmaktadır. Aşağıda aktarılan sözce, bu durumun somut göstereni niteliğindedir:

“Şu melik ki şahlık nişânı onun cebîninde [alnında] konulmuştur,
ve şu pâdişâh ki devlet inânı [güç dizgini] onun yemînine [eline] sunulmuştur,
onu bilir ki:
şahlık bir hulledir [giysidir] ki Hak -Tebâreke ve teâlâ- kendi lutfu ile egnine
[üstüne] geyirmiştir,

² Metinden yapılan alıntılarda şu çalışma esas alınmıştır: TULUM, Mertol (Haz.) (2013). *Sinan Paşa - Maârif-nâme - Özlü Sözler ve Öğütler Kitabı*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları. Yapılan metin alıntıları araç içerisinde yalnızca sayfa numarası verilerek gösterilmiştir.

eger dilerse bu gün yine hal' eder [çeker alır]
ve devlet bir devhadır [ulu ağaçtır] ki Hudâ -Azze ve cel- vücudu gülşeninde
[bahçesinde] dikmiştir,
eğer isterse uş bu sâat kal' eder [söker atar].
Hakikatte milki [hükmetme gücünü] o verdi, o alır;
câhildir o kişi ki onu esbâbdan [-başka- sebeplerden] bilir." (s. 500-501).

Maarifname'den alıntılanan bu sözce aynı zamanda güç ve iktidar ayrımını içermesi bakımından da anlam kazanmaktadır. İktidarın, gücü de barındıran ancak güç kullanımı konusunda sabırlı ve çekingen davranan bir yapıda olduğu imlenmektedir. Tanrı tarafından padişahın eline sunulan güç dizgininin ve padişaha giydirilen şahlık giysisinin kötüye ya da aşırı kullanımı durumunda bu öğelerin yine Tanrı tarafından çekilip alınması, iktidar yapısının sınırlarının belirlenmesi açısından kayda değerdir. Burada dinsel yaptırımlar aracılığıyla sınırlanmak istenen bir iktidardan söz edildiği açıktır. Bu durum, ileriki örneklerde de görüleceği üzere Foucault'nun yönetimsellik çerçevesinde değerlendirdiği biyoiktidar kurgusundan farklılaşmaktadır. Maarifname'de yer yer dinsel savlarla ve öteki dünya inanışı çerçevesinde biçimlenen bir iktidar anlayışının hâkim olduğunu belirtmek gerekir. Özellikle maneviyat anlayışı çerçevesinde iktidarın bir amaçtan çok aracı içerimlediği düşüncesi, iktidarın sınırlarının belirlenmesi ve özneye olan ilişkisinin konumlandırılması açısından dikkat çekicidir. Maarifname'de sözü edilen kurguya dayalı olarak birçok işletimle karşılaşılmaktadır:

"Melik [hükümdar] hakim olacak [bilge olunca] beyliğine inanmaz [güvenmez];
devlet [güç] ehline düşecek devletine [gücüne] aldanmaz;
dünyâ neydiğin bilip hiç i' tibâra saymaz [kıymet vermez]
ve yedi iklimi gözünde bir gubâra [toz kadar] saymaz.
Onu bilir ki bekâsı [kalıcılığı] olmayan nesne i'tinâ olmaz [umursanmaz]
ve âriyetî mâl [ödünç mal] ile kişiye gnâ [zenginlik] olmaz." (s. 498-501).

Yukarıda alıntılanan sözcede beyliğe güvenilmemesi, güce aldanılmaması, yedi iklimin toz kadar sayılması, eşyanın / metanın umursanmaması durumu, iktidarın ödünç mal olarak görülmesinden kaynaklanmaktadır. Nitekim ödünç alınan bir ögenin keyfî ya da sınırsız kullanımının söz konusu olamayacağı açıktır. Keyfî ya da sınırsız güç kullanımının baş göstermesiyle, iktidar mekanizmasının işleyişinde bir aksama meydana gelebileceği ve iktidarın sürekliliğinin ortadan kalkacağı düşüncesi hâkimdir. Bu noktada Maarifname, sınırsız güç kullanımının, baskıamanın, kapatmanın, zorlamanın, zulmetmenin bulunduğu yerde iktidardan da söz edilemeyeceği düşüncesinin keskin biçimde dile getirildiği bir eser olarak öne çıkar. Maarifname'de fiziksel şiddetin ve dışlamanın olumsuzlandığı ifadelerle örnek olarak aşağıdaki sözce aktarılabilir:

"Kişi dünyâ şevketine [gücüne] aldanıp gurûr etmek olmaz,
ve beden kuvvetine inanıp şürûr [şirretlik] etmek olmaz.
Ahmaktır o vâlî ki mâ-dûna [emrinde olan kişiye] nazar-ı şezri [öfke ile bakması]
olur;
onu bilmez ki her meddin [kabarmanın] elbette cezri [inmesi] olur.
Bu gün a'lâmı [sancakları] menşur [açık] ise, erte [yarın] dürülür
ve bu gün cünûdu [askerleri] mahşûr [toplu] ise, yarın dağılır." (s. 500-501).

Yönetimi altındakilere, tebaaya karşı öfke ile bakmanın dahi olumsuzlanması, Maarifname'nin güçlü iktidar kurgusunun tezahürü olarak belirlemektedir. Güce başvurmanın, öfkelenmenin, kabarmanın sonucunda iktidardan söz edilememesi, açılan sancakların daha sonra dürülmesi ve toplanan askerlerin dağılması biçiminde

metaforlaştırılmıştır. İktidarın alameti olarak görülen sancağın ve iktidarın sürekliliği açısından vazgeçilmez öge konumundaki asker / ordu yapısının, yukarıda değinilen olumsuz durumları bünyesinde barındıran bir iktidar kurgusunda süreklilik gösteremeyeceği ve zaman içerisinde işlevini yitireceği vurgulanarak kuramsal anlamda özne ve iktidar ilişkisinin boyutu çizilmektedir.

Maarifname’de, olumsuzlanan iktidar anlayışının yanında olumlanan ve ülküsel bir iktidar kurgusunun da sınırlarının çizilmeye çalışıldığı görülmektedir. Burada zulmün karşısına adalet; sınırsız güç kullanımı ve baskılamanın karşısına da bağışlama ve esirgeme ilkeleri çıkarılmaktadır. Öncelikli olarak halkına adaletli davranan / zulmetmeyen padişahın, kendisinin de esenlik içinde olacağı, dolayısıyla iktidar mekanizmasının tesisi ve işleyişinin de eksiksiz sağlanacağı düşüncesi baş göstermektedir:

“[Adalet] bunca kulübün hüsn-i istirahatine [güven duyarak dinlenmelerine] sebep ola,
ve bunca nüfûsün huzur ile tâatine [itaat etmesine] sebep ola;” (s. 668-669).

Özne ve iktidar ilişkilerini düzenleyici bir mekanizma olarak beliren adalet ilkesi, aynı zamanda bedene dayalı bir siyaset anlayışını da yansıtmaları bakımından kayda değerdir. Tek tek bireyler özelinde değil, toplumu merkeze alan bir nüfus yapısı içerisinde ve bedenlerin huzurunu önceleyen bir anlayış çerçevesinde biyoiktidara dayalı bir işletim sağlanmıştır. Yalnız burada Foucault’nun maddi bedene dayalı çözümlenmesinin tersine manevi tatmin ve güvenin de devreye girdiği, kalplerin istirahati yani güven içerisinde dinlenmeleri üzerine kurulu bir düzenleme söz konusudur. Dolayısıyla Maarifname’de insan bedeninin salt maddi yönü değil, manevi yönü üzerinde de durulmasıyla, Türk ve Batı kültüründeki temel felsefi ayrımlardan biri ortaya çıkmış olmaktadır. İnsanı merkeze alarak oluşturulan siyaset anlayışının bu görünümü, Maarifname’nin geneline yayılan bir yapıda karşımıza çıkmaktadır:

“Şu melik ki nâs elinden sâlim olur, selâmet onun,
ve şu pâdişâh ki halka taaddî eder [baskı yapıp haksızlık eder], nedâmet onun.”
(s. 668-669).

Yukarıda alıntılıdığımız sözce, belirtilen savın kanıtı niteliğindedir. İnsan bedeni üzerinden gerçekleştirilen siyasetin, iktidarın sürekliliği bağlamında işlev gördüğü ifade edilebilir. Bu bağlamda insan bedeni üzerinde uygulanacak bir baskı ve fiziksel şiddet, buna bağlı olarak oluşacak bir manevi huzursuzluk, iktidarın da sonunu getirebilecek etkiye sahiptir.

Maarifname, güç kullanımı ve gazap durumlarında iktidarın yeniden tesisinin de yolunu göstermektedir. Güç kullanma durumları için acıyıp esirgeme, öfkelenme durumları için de yumuşaklık yoluyla tabiiyeti altındakileri yeniden özne ve iktidarın karşılıklı rıza ve iknaya dayalı sistemine dâhil etme sürecine girildiği belirtilebilir. Bu durum Maarifname’de şöyle ifade edilmiştir:

“kahr ettiği [güç kullandığı] yere rahmî [acıyıp esirgeme] dahi gerek,
ve gazab ettiği [öfkelenildiği] yere hilmi [yavaşlık, yumuşaklık] dahi gerek;” (s. 710-711).

Elinde güç kullanma ve kötülük yapma olanakları varken bunları kullanmama ya da olabildiğince kullanmaktan kaçınma yoluyla, iktidarın ülküselleştirildiği görülmektedir. Böylece güç ve iktidar ilişkileri de bir denge üzerine oturmuş olmaktadır.

Maarifname'de bağışlama ve güç yetirme, lütuf ve şiddet, ihsan ve cezalandırma biçiminde kavramsallaştırılan uygulamaların bir denge üzerine oturmasıyla işleyeceği açıkça belirtilmiştir:

“Muhsinin ihsânı şu dem makbul olur ki isâete [kötülük yapmaya] dahi kudreti biline;
ve kerimin [bağışlayıcının] ikrâmı [bağışlayıcılığı] şu vakit mu'teber olur ki etmemeye dahi istitâati [takat getirmek, gücü yeter olmak] biline;
o sebeptendir ki selâtinde lütuf gerekse, şiddet dahi gerek,
ve ihsan gerekse, satvet [cezalandırıcı davranış] dahi gerek;” (s. 712-713).

Yukarıda sözü edilen dengenin; padişaha kafa tutma ya da iktidara direnme durumlarında ve kötü davranışlar karşısında bozulabileceği de vurgulanmıştır. Burada anatomopolitikanın doğrudan kapatma, cezalandırma pratikleri yoluyla normalleştirmesinden ziyade, biyoiktidarın düzenleme yoluyla tabiiyeti sağlama çabasının etkili olduğu dile getirilebilir. Söz konusu durum Maarifname'de şu sözce üzerinden aktarılmıştır:

“Afv şu kadar gerekmez ki sebep ola pâdişâha cür'et etmeğe [kafa tutmaya],
ve rahmet [esirgeme] şu denli hâcet değil ki bâis ola isâet etmeğe [kötü davranmaya yol açacak şekilde].
Âdem iki kısım olur,
ve her kısmına bir türlü resm olur.
Afv etmek olmaz şu kişiye ki müstevcib-i ukubet [cezaya layık] ola;
ukubet etmek [cezalandırmak] olmaz şu kişiye ki müstehikk-i mesûbet [iyi davranışı hak etmiş] ola.” (s. 688-689).

Cezalandırma ve bağışlama dengesi üzerine kurulu iktidar anlayışı, Platon'dan tanıklanarak ifade edilmeye çalışılmıştır. Maarifname'de aktarıldığına göre Platon; saltanatın üç dönemi olduğunu, gençlik çağında hoşgörüsüz davranmanın ve cezalandırmanın yargulamaktan ve bağışlamaktan baskın olduğunu, orta yaş çağında dengenin bulunduğunu, yaşlılık çağında ise esirgeyicilik ve hoşgörünün üstün olduğunu ve ideal bir yönetimin / iktidarın da tüm bu özelliklerin dengede tutulması durumunda gerçekleşebileceğini (s. 690-691) belirtmiştir. Bir anlamda insan bedeni üzerinden gerçekleştirilecek bir iktidar kurgusunun da soykütüksel gelişimini veren bu çerçevelendirme, Foucault'nun hükümrancılık-disiplin-yönetim üçgeninde gerçekleştirmiş olduğu çözümlemeye uygun bir görünüm arz etmektedir.

Maarifname, öldürmekten çok yaşatmaya dayalı bir iktidar kurgusunu öncelemektedir. Burada öldürme ya da yaşatma arasında ince bir çizginin bulunduğunu da belirtmek gerekir. Bu çizgi, toplum düzeni ve din hükümlerine karşı işlenmiş suçlar olarak belirlenmiştir. Bu çizginin aşılması durumlarında, iktidarın sürekliliği açısından yaşamın sona erdirilmesi biçiminde gerçekleştirilecek bir cezaya başvurulması söz konusu olmaktadır:

“Mümkün oldukça nefislerini komayalar ki katl-i nefse irtikâb ede [can almaktan mümkün oldukça kendilerini alıkoysunlar],
mâ-dâm ki siyâset-i mülk ü dîn icâb etmeye, ictinâb ede [çekine].” (s. 706-707).

Burada gerçekleştirilen işlem, Foucault'nun anatomopolitika kavramsallaştırmasından izler taşısa da asıl olarak biyoiktidar kurgusuna karşılık gelmektedir. Toplumsal düzenin sağlanmasına ve norm toplumunun oluşmasına hizmet eden biyoiktidar kurgusunda her ne kadar yaşatma öncelikli olsa da düzene ve

norma aykırı durumlarda, özellikle güvenliğin tehdit altında olması ve nüfusun birlikteliğinin bozulması durumlarında yaşama son verme yoluyla bir cezalandırmaya gidilebileceği belirtilir. Bu bağlamda egemenlik siyasetinin merkezinde yer alan ölüm cezasına, 'türün' sürekliliğine tehdit oluşturulması durumlarında biyoiktidarın sınırları içerisinde de başvurulabilmektedir (Çalkıvık, 2011: 24). Maarifname'de bu durum detaylı olarak şöyle dile getirilmiştir:

"Fi'l-cümle pâdişâhlara lâzım olur kim gazabları re'ylerine [görüşlerine] muvafık olmayınca amel etmeyeler;
kânun-ı saltanatta [düzeni koruma adına] tamâm vâcib olmayınca [tam anlamıyla gerekli olmadıkça] hiç kimseyi katl etmeyeler;
taksîr etmeyeler sabırda [sabırlı olmalı];
ve ta'cîl etmeyeler kahrda [ceza uygulamada acele etmemeliler];" (s. 710-711).

Yukarıdaki ifadelerden, iktidarın gazap (öfke), öldürme, kahretme gibi özellikleri bünyesinde barındırdığı anlaşılrsa da bunlara başvurulmasının bir dizi koşula bağlandığı da vurgulanmaktadır. Bu koşullar Foucault'nun genel iktidar kavramsallaştırmasına uygun olarak sınırsız bir iktidar yapısının önünü kapatmaktadır. Maarifname'ye göre padişahların gazap, kahr ve öldürme üzerine kurulu eylemleri bir iktidar göstergesi değildir. Padişahların, kendilerinde bulunması gerektiği belirtilen bu öğelerin kullanımı konusunda sabırlı davranmaları ve acele etmemeleri, iktidar kurgusunun tamamlanmasına yardımcı olan davranışlardır. Bu doğrultuda sınırsız güç kullanımına olanak tanımayan ve öldürmenin önüne geçen, yaşatmaya dayalı bir biyoiktidar kurgusundan söz edilebilir. Böylelikle iktidar, özneler üzerindeki etki alanını genişletebilecek ve tabiiyeti daha kolay sağlayabilecektir. Bu da iktidarın varlık alanı ve nedenini oluşturan öznelerin birlikteliğine ve nüfusun canlı tutulmasına olanak tanyabilecektir.

Maarifname'deki iktidar kurgusunun yaşatma üzerine kurulu olduğu düşüncesinin birçok tanığı bulunmaktadır. Daha önce de işaret edildiği gibi, hiçbir şekilde ölüm cezasının öngörülmediğini belirtmek de yanlış olur. Ancak bunun uygulanması konusundaki sabırlı ve aceleci olmayan davranış biçimine *fikreylemek* eyleminin de eklenildiğini bildirmek gerekecektir. Bu bağlamda ölüm cezası uygulanmadan önce daha hafif görülebilecek hapis cezasına başvurulması ve hapis cezası sırasında belli bir düşünme sürecinden sonra karara varılması gerekliliği açık bir şekilde vurgulanmıştır:

"eğer bir kişiyi isteseler ki öldürelers;
o sâatte öldürmeyip habs ettireler;
bir zaman dahi onu fikr eyleyeler,
ve ondan sonra nice bilirlerse işleyeler.
Eflâtûn'un kelimâtında gelir ki:
'Eğer bir pâdişâh bir kişiyi habs eyleyip sonra ıtlak ede [salarsa],
o kişiye mertebesinden [hak ettiğinden] ziyâde ihsân u infâk ede.'" (s. 710-711).

Bu durumda Maarifname, insanın yaşaması ve zorda kalınmadığı süreçte öldürülmemesi üzerine kurulu bir anlayışı içerimlemektedir. Zorda kalma durumu da dinsel ve toplumsal nedenlere bağlıdır. Dinsel nedenler Tanrı'nın buyruğuna; toplumsal nedenler ise düzenin bozulması ve toplumu tehlike altına atabilecek davranışların ortaya çıkmasına bağlı olarak gelişim göstermektedir. Bu bağlamda hem anatomopolitikada hem de biyoiktidarda öncelenen norm toplumu yaratmak isteği, Maarifname özelinde de işletim alanı bulmuş olmaktadır.

Maarifname'de, biyoiktidarın bir başka boyutunu oluşturan ve bedensel hazlar / cinsellik üzerinden gerçekleştirilen bir iktidar kurgusuyla karşılaşmamaktadır. Aslında eserde cinsellik meselesi üzerinde durulmuş ve konuya düşkünlük ve aşırılık bağlamında olumsuzlayıcı bir tutumla yaklaşmıştır.

“Kesret-i cimâ’ [fazla cinsel ilişki] dahi muz’if [zayıf] olur ebdânı [bedenleri],
ve mühlik olur insânı [insanı ölüme sürükler];
naks verir ömrüne [ömrü kısaltır];
hiffet verir kadrına [değerini düşürür];
şehvânî kılar zâtını;
hayvânî kılar sıfâtını;
hâcib olur aklını [aklına perde çeker];
sâtir olur fazlını [erdemini gizler];” (s. 670-673).

“Günümüzde maddî temeller üzerine inşa edilen ideal evren kurgusu içerisinde özellikle bedensel hazlara teşvik edilerek iktidara tâbi kılınan birey” (Aydemir, 2017: 101) Maarifname'nin kurgusunda yer bulamamıştır. Bedensel hazlar bakımından aşırıya gidilmesi durumunda; ölüm, ömrün kısalması, değer düşüklüğü, insani özelliklerin yitirilmesi, akla perde çekilmesi ve erdemın ortadan kalkması gibi birçok olumsuzluğun meydana geleceği belirtilmiştir. Modern biyoiktidardan farklı bir işleyiş olarak karşımıza çıkan bu durum, ılımlılık dairesinde işletilmiştir. Bu noktada, kendi içerisinde farklı bir biyoiktidar işletimi olarak değerlendirebileceğimiz cinsellik söyleminin, insanın maddi ve manevi varlığını sağlıklı bir şekilde konumlandırabilmesi için bir araç olarak görüldüğünü söylemek olanaklıdır. Beden üzerinden gerçekleştirilen siyasetin bir görünümünü oluşturan cinsellik, Maarifname'de insanın canlı varlık olarak sürekliliğini ve manevi varlık yönü dolayısıyla da değerini ortaya koyan bir söyleme yaslanmakta ve tabiiyet bu söylem üzerinden sağlanmaya çalışılmaktadır.

Buraya kadar yapılan değerlendirmeler, Foucault'nun kavramsallaştırdığı anatomopolitika ve biyoiktidar pratikleri ile Maarifname'nin önelediği insan bedeni üzerine konumlanan siyaset anlayışının örtüşen ve ayrışan taraflarının olduğunu gösterdi. Dönem ve kültür bakımından farklı bir dairede yer alan Maarifname'nin kendine has kimi görünümünün olması da doğaldır. Bu bağlamda disipline etme, öldürme, ölüme bırakma, yaşatma, cinsellik gibi birtakım olgular üzerinden biçimlenen ve insan bedeninin siyasetini oluşturan kimi pratiklerin Maarifname'deki işletimlerini bir sonuç altında toplamak yararlı olacaktır.

Sonuç

Foucault'nun iktidar tarihini belirlemede yapmış olduğu adalet devleti, idari devlet ve yönetimsellik evrelerinin birebir Türk-İslam kültür çevresi için geçerli olduğu söylenemez. Özellikle Orta Çağ için yapılan adalet devleti belirlemesinin, Osmanlı-Türk kültüründe daha geniş bir perspektifte yürürlükte olduğunu ve özellikle siyasetname yazarlarınca sıklıkla işletildiğini bildirmekte yarar var. Bu noktada Foucault'nun yönetimsellik olarak kategorileştirdiği 18. yüzyıl sonrası iktidar anlayışının, birebir aynı olmasa da Türk siyasetname geleneğinde de vücut bulduğu ifade edilebilir. Machiavelli'yle bir dönüşüm yaşayan Batı siyaset felsefesi, iktidara daha çok disipline edici ve baskılayıcı bir figür olarak yaklaşmıştır. Benzer dönemlerde yazılan Türk siyasetnamelerine bakıldığında durumun farklı olduğu gözlenmektedir. Konuya Maarifname özelinde yaklaşıldığında ise iktidara sınırsız bir yetki kullanımının

verilmediğini, bireylere yaşam hakkının tanındığını ve özellikle yaşamların güvence altına alındığını gözlemlemekteyiz. Bu da yine Foucault'nun, iktidarı hem denetleyen hem de denetlenen bir mekanizma olarak gören yaklaşımıyla izah edilebilir. İktidar ve tebaa birbirlerini var eden süreçler olarak görüldüğünden iktidarın tebaa üzerindeki sınırsız güç kullanımı, baskılayıcı, dışlayıcı ya da yok edici tavrı, Foucault'nun iktidar belirlemesiyle uyuşmamaktadır. Tam da bu noktada Maarifname gibi tarihsel metinler, iktidarın varlık alanının belirlendiği, iktidar ve tebaa ilişkilerinin nasıl olduğu / olması gerektiği konusunda kuramsal boyutuyla bilgi veren söylemsel işletimler olarak öne çıkmaktadır.

Foucault'nun, liberalizm bağlamında ve yönetsellik dediği iktidar alanı içerisinde değerlendirdiği biyoiktidar kavramsallaştırmasında yaşam algısı maddi ve somut bir beden üzerinden değerlendirilmiştir. Maarifname'de ise birey salt maddi ve somut bir varlık olarak görülmemiş, bireylerin yaşamına maneviyata dayalı ve vicdan odaklı bir bakış da getirilmeye çalışılmıştır. Bu da Batı siyaset felsefesiyle Türk siyaset felsefesinin temel ayırım noktalarından birini oluşturmaktadır.

Maarifname'de modern biyoiktidar kurgusundan farklı olarak yaşatma, doğrudan padişah tarafından tebaasına bahşedilen bir lütuf olarak sunulmuştur. Burada Foucault'nun öncelediği anlamda bir tıp toplumu, salgın ve yaygın hastalıklara karşı bir koruma / güvenlik altına alma anlamında bir sağlık toplumu anlayışından çok padişahın öfke, kahır, öldürme gibi cezalandırma yollarına başvurmuyarak bağışlama ve esirgeme yoluyla yaşatma ve dolayısıyla ölüme bırakma uygulamaları söz konusu olmuştur. Foucault'nun biyoiktidar kurgusunda kapitalizm bağlamında "bedenlerin denetimli bir biçimde üretim aygıtına sokulması ve nüfus olaylarının ekonomik süreçlere göre ayarlanmasıyla güvence altına" (2007: 103) alınması söz konusudur. Bu noktada "Sermayenin mülkiyet iktidarına odaklı Marx'ın analiziyle tezat oluşturan Foucault'nun analizi (...) nüfusu *koruyarak*, böylece yükselmekte olan bölgesel teşekküllerin ekonomik ve kültürel ahengini yaratan kurumların işlerliğini sağlama olarak, insanların yaşamlarını koruduğunu iddia etmektedir." (Bidet, 2016: 93-94). Sonuç olarak insanların yaşamlarının güvence altına alınmalarında pratik bir yararcılık söz konusu olduğu görülmektedir. Maarifname'de ise gücü elinde bulunduran hükümdar, bu gücü kullanmayışıyla öne çıkarılır. Bağışlama ve esirgeme yoluyla insanların yaşamlarını güvence altına alır. Ancak burada hükümdarın öldürme hakkının bulunduğu da sürekli olarak anımsatılır. Bir anlamda egemenlik iktidarı olarak görülebilecek bu durum, öldürme hakkının sınırsız ve keyfi kullanımının söz konusu olmadığı vurgulanmasıyla biyoiktidar kurgusuna yaklaşır. Dinsel ya da toplumsal kurallara aykırı davranış sergilenmesi durumlarında eyleme geçirilebilecek olan bu hakkın kullanımı konusunda dahi sabırlı olunması, aceleci davranılmaması ve iyice düşünülerek karar verilmesi doğrultusunda salıklar verilerek insanın canlı bir varlık olarak iktidar tarafından tabi kılınmaya çalışıldığına işaret edilir. Maarifname'nin bu yaklaşımı, öteki Osmanlı siyasetnamelerinde de görülen ve mutlak iktidara dayalı despotik bir yönetim anlayışının kuramsal çerçevede işletilmediğinin (Gümüş, 2019: 290-291; 296-297) bir göstergesidir.

Kaynaklar

- Akar, A. (2005). *Türk Dili Tarihi (Dönem-Eser-Bibliyografya)*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
 Aydemir, Ö. K. (2017). Kutadgu Bilig'de Biyoiktidar. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, C. 5, S. 12, s. 97-102.

- Banarlı, N. S. (1971). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, C. I. İstanbul: Mili Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları.
- Bernauer, J. W. (2005). *Foucault'nun Özgürlük Serüveni: Bir Düşünce Etiğine Doğru*. (Çeviren: İsmail Türkmen). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bidet, J. (2016). *Foucault'yu Marx'la Okumak*. (Çeviren: Zehra Cunillera). İstanbul: Metis Yayınları.
- Çalkıvık, A. (2011). Ölümüne Yaşatmak: Güvenlik Sorunu Olarak 'Yaşam'. *Toplum ve Bilim Dergisi*, S. 122, s. 19-36.
- Ertaylan, İ. H. (Haz.) (1961). *Sinan Paşa – Maarifnâme*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Foucault, M. (2007). *Cinselliğin Tarihi*. (Çeviren: Hülya Uğur Tanrıöğür). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2011). Yönetimsellik. *Entelektüelin Siyasi İşlevi*. (Çevirenler: Osman Akınhay-Ferda Keskin). İstanbul: Ayrıntı Yayınları, s. 261-284.
- Foucault, M. (2013). *Güvenlik, Toprak, Nüfus (Collège de France Dersleri 1977-1978)*. (Çeviren: Ferhat Taylan). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Foucault, M. (2015). *Toplumun Savunmak Gerekir (Collège de France'ta Verilen Dersler 1975-1976)*. (Çeviren: Şehsuvar Aktaş). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Gümüş, İ. (2019). Lütü Paşa'nın Asafname'si Üzerine İktidarın Denetimi Bağlamında Söylem Çözümlemesi. *Karadeniz Araştırmaları -Balkan, Kafkas, Doğu Avrupa ve Anadolu İncelemeleri- Dergisi*, C. 16, S. 62, s. 284-299.
- Güvenç SALGIRLI, S. ve YARDIMCI, S. (2011). Farklı Bir Foucault Okuması İçin Öneriler. *Toplum ve Bilim Dergisi*, S. 122, s. 9-18.
- Horata, O. (2009). I. Kaynaklar. *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları,
- Koloş, U. (2015). *Foucault, İktidar ve Hukuk: Modern Hukukun Soybilimi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2013). *Türkiye Türkçesinin Temeli Oğuz Türkçesinin Gelişimi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Köprülü, M. F. (2009). *Türk Edebiyatı Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Lemke, T. (2016a). *Biyopolitika*. (Çeviren: Utku Özmakas). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Lemke, T. (2016b). *Politik Aklın Eleştirisi: Foucault'nun Modern Yönetimsellik Çözümlemesi*. (Çeviren: Özge Karlık). Ankara: Phoenix Yayınları.
- Levend, A. S. (2015). *Türk Edebiyatı Tarihi*. C. I. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Merquor, J. G. (1986). *Foucault*. (Çeviren: Nurettin Elhüseyni). İstanbul: Afa Yayınları.
- Özkan, M. (2000). *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Özmakas, U. (2014). Foucault: İktidardan Biyoiktidara. *cogito Üç Aylık Düşünce Dergisi*, S. 70-71 (Michel Foucault), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, s. 53-81.
- Özmakas, U. (2019). *Biyopolitika: İktidar ve Direniş – Foucault, Agamben, Hardt-Negri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Revel, J. (2014). Kimlik, Doğa, Yaşam Üç Biyopolitika Yapıbozumu. (Çeviren: Şeyda Öztürk). *cogito Üç Aylık Düşünce Dergisi*, S. 70-71 (Michel Foucault), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, s. 9-20.
- Sarıçam, İ. ve ÖZ, M. (1997). Hâşim (Benî Hâşim). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 16, s. 403-405.
- Tulum, M. (Haz.) (2001). *Yusuf Sinan Paşa – Tazarru'nâme*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Tulum, M. (Haz.) (2013). *Sinan Paşa – Maârif-nâme – Özlü Sözler ve Öğütler Kitabı*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

Urhan, V. (2013). *Michel Foucault ve Düşünce Sistemleri Tarihi (Arkeoloji, Soykütüğü, Etik)*. İstanbul: Say Yayınları.

